

NATIONELL VATTENBRUKSKONFERENS 2016

**- Handling för utveckling av svenskt vattenbruk -
Orust 17- 18 mars**

Handling för utveckling av svenskt vattenbruk

Lindegarth S, Norman Haldén A (2016). Handling för utveckling av svenskt vattenbruk. Rapport från Nationell Vattenbrukskonferens 2016, Orust 17-18 mars, sid 1-11.

Arrangörer och sponsorer:

Nationellt Kompetenscentrum för Vattenbruk

Orust Kommun

Jordbruksverket

Scanfjord Mollösund AB

8-fjordar

Centrum för Hav och samhälle vid Göteborgs universitet

Musselbaren, Janne Bark

Bilder:

Anna Norman Haldén, Anette Ungfors, Anders Kiessling

Innehåll

INLEDNING	4
SESSION 1	4
SESSION 2	4
SESSION 3	5
SESSION 4	5
SESSION 5 och 6	6
AVSLUTNING	11

INLEDNING

Den Nationella Vattenbrukskonferensen är sedan starten 2009 en viktig arena för att både visa på potentialen inom svenskt vattenbruk, men också lyfta fram de hinder som gör att branschen utvecklas långsamt. Sedan 1980-talet har varken svensk fiskodling eller musselodling expanderat i produktionsvolym, detta trots att utredningar som ”Det växande vattenbrukslandet” visat på potentialen och den Nationella strategin och Handlingsplanen för utveckling av svenskt vattenbruk finns som grund för tillväxtfrämjande insatser. Årets konferens, den femte i ordningen, hölls den 17-18 mars på Nösunds Vårdshus, Orust. Med avstamp i handlingsplanen var just handling det övergripande temat för konferensen. Visioner för utvecklingen av svenskt vattenbruk varvades med konkreta framgångsexempel och en uppföljning gjordes om vad som genomförts kopplat till de åtgärder som finns beskrivna i handlingsplanen. I en avslutande paneldebatt diskuterades möjligheter med och hinder för svenskt vattenbruks utveckling. Deltagare i debatten var representanter för fyra riksdagspartier, alla från Miljö- och jordbruksutskottet, samt representanter från olika delar av vattenbrukssektorn. Konferensen samlade aktörer från hela Sverige och från alla områden – företagare, forskare, myndigheter och intresseföreningar. Presentationerna från konferensen finns att ladda ner via NKfVs hemsida:

http://nkfv.se/index.php?option=com_k2&view=item&id=296:presentationer-fran-nationella-vattenbrukskonferensen&Itemid=312

Konferensen inleddes med att Ronny Svensson, kommunutvecklare på Orust kommun, hälsade alla välkomna till Orust. Därefter följde en kort presentation av samtliga arrangörer: *Nationellt Kompetenscentrum för Vattenbruk*, NKfV (Susanne Lindegarh, Göteborgs universitet GU och Anna Norman Haldén, SLU), *Orust kommun* (Sven Pettersson och Ronny Svensson), *Jordbruksverket* (Adam Svensson och Mikael Thörn), *Scanfjord Mollösund AB* (Anders Granhed) och *8-fjordar* (Niclas Åberg och Sara Ejvegård).

SESSION 1

Först ut bland föredragshållarna var Anders Kiessling (NKfV/SLU) och Kristina Snuttan Sundell (NKfV/GU) som höll var sin presentation på temat ”Kunskapsläge och framtid för svenskt vattenbruk”. Gemensamt för de båda presentationerna var satsningarna på cirkulära produktionssystem och nya fodermedel, samt vikten av att samla kompetenser för framtida projekt mellan universitet och näring. Anders förde fram kvalitet på vattenbruksprodukter som något viktigt att satsa på för framtiden för forskare, vattenbruksföretagare och kockar och Snuttan presenterade GU:s stora satsningar på det marina vattenbruket. Efter dessa inledande presentationer berättade Göran Nylund (GU) om projekt på västkusten för odling av makroalger. Projekten syftar till att utveckla ett hållbart system för odling av alger för användning som förnyelsebar råvara i ett framtida, biobaserat samhälle, samt uppskalning, utvärdering av miljöeffekter av storskalig odling och utveckling av nya linjer genom avel. Därefter presenterade Kristin Bertilius (Borgholms kommun) & Jason Bailey (VCO) det nystartade EU-Interregprojektet Baltic Blue Growth som syftar till att utveckla både småskalig och storskalig blåmusselodling i Östersjön med stort fokus på musslornas miljönytta. Sessionen avslutades med att Daniel Wikberg (Matfiskodlarna) presenterade utmaningar för svensk matfiskodling med fokus på röding och regnbåge. Daniels presentation var en del av underlaget till paneldebatten dag två.

SESSION 2

Under rubriken ”Mitt projekts/verksamhets bidrag till det svenska vattenbruket” hölls 12 kortpresentationer á 3 min. Sammantaget visade presentationerna på en fantastisk bredd och

ett otvetydigt engagemang för att föra svenskt vattenbruk framåt. Sessionen innehöll följande kortpresentationer:

- Vattenbruk i regleringsmagasin (Tina Hedlund, AquaNord AB)
- EU-kartläggning av mängden norovirus i ostron (Magnus Simonsson, SVA)
- Hållbar mat från havet (Sofia Kocher Musselfeed AB)
- Hållbart närproducerad fisk av premiumkvalitet (Diana Waage, Lantfisk AB)
- Fisk- och Skaldjursodlarutbildning (Daniel Krång, Campus Väst)
- Miljöorganisationernas definition på hållbart vattenbruk (Ellen Bruno, Naturskyddsföreningen)
- Vattenbrukscentrum Ost (VCO) Jason Bailey, VCO
- Ackrediterade undersökningar är till hjälp för fiskodlare (Kenneth Karlsson, Pelagia Miljökonsult AB)
- Bottenhavets P-belastning från vattenbruk i mellersta Norrland (Nils-Erik Vigren, Rädda Höga Kusten)
- Fiskfoder från stadens avfall Niklas Wennberg; Hyla Pond AB
- Framtidsscenarioer för Sveriges kustzon: ekosystem, produktion och rekreation (Carl-Johan Vesterlund, Umeå universitet)
- Fiskhälsa (Eva Jansson, SVA)

SESSION 3

Session 3 inleddes med en presentation av Per Baumann, Svensk dagligvaruhandel, som ställde sig frågan ”Efterfrågar svenska och europeiska konsumenter produkter från vattenbruket?” Svaret blev att efterfrågan inte är problemet. Konsumenterna väntas efterfråga allt mer vattenbruksprodukter. Tillgänglig data visar ett växande gap mellan nivån på konsumtionen av sjömat inom EU och volymen av fångsterna från fiskeriverksamheten. Idag är vattenbruksproduktionen inom EU och Sverige långt under vad konsumenterna efterfrågar - vattenbruk kommer att vara än viktigare i framtiden.

Som ett lyckat exempel på kombinationen turism och vattenbruk delade Janne Bark (Musselbaren) med sig av sina erfarenheter av att driva Musselbaren i Ljungskile. Åhörarna fick ta del av hans vision där företagande, högklassig mat och miljöengagemang går hand i hand.

Dagen avslutades med postersession, företagsmessa, och produktföreläsning – allt detta i kombination med ”musselmingel” med musslor från Scanfjord som serverades från den mobila Musselbaren av Janne Bark med kollega. Utsökt gott och trevligt!

SESSION 4

Dag två inleddes med en uppföljning av handlingsplanen (nuläge och framtid) under ledning av Adam Johansson (Jordbruksverket). En halvtidsuppföljning kommer att göras 2017 och en slutvärdering 2020/2021. Uppföljningarna genomförs av Nationella vattenbruksrådet som leds av Jordbruksverket. Ett antal organisationer med sammankallandeansvar för åtgärder inom handlingsplanen presenterade vad som gjorts hittills och vad som planeras för den närmsta framtiden. De som presenterade var Malin Skog (f.d. Jordbruksverket men numera HaV), Susanne Lindegarth (NKfV, GU), Anna Norman Haldén (NKfV, SLU), Gunnar Höglind (Campus Väst, Lysekil), Mikael Thörn (Jordbruksverket) och Adam Johansson (Jordbruksverket).

SESSION 5 och 6

Konferensens två avslutande sessioner utgjordes av en paneldebatt med inbjudna politiker från Miljö- och jordbruksutskottet samt representanter från vattenbruksbranschen. Under session 5 lades grunden för debatten genom att representanter från olika delar av vattenbrukssektorn presenterade möjligheter och utmaningar för att kunna vidareutveckla verksamheter inom sina respektive områden. Följande talare var inbjudna: Daniel Wikberg från Matfiskodlarna (se session 1); Anders Granhed, Svensk Skaldjursodlings Producentorganisation (SSPO); Ola Öberg, De Recirkulerande Vattenbrukarna Sverige Ekon. Förening; Anders Naess, Akvafuture AB (representerades av Anders Granhed, Scanfjord Mollösund AB); Fredrik Norén, Marin Biogas AB samt Johan Ljungqvist och Mikael Olenmark från företaget Gårdsfisk. Föredragshållarna hade i förväg fått formulera diskussionsfrågor till paneldebatten (se nedan). I paneldebatten under session 6 ingick fyra riksdagspolitiker – Emma Nohrén (Mp), Jan-Olof Larsson (S), Lars Tysklind (L) och Jesper Skalberg Karlsson (M), alla från Miljö- och jordbruksutskottet, som inledde debatten med en kort sammanfattning av sina partiers arbete med att främja vattenbruket. Med i panelen fanns också Adam Johansson och Petra Jarlros från Jordbruksverket för att besvara frågor. Debatten leddes av Anders Carlberg från Västra Götalandsregionen, tidigare maritim expert och numera chef för enheten för forskning, utveckling och utbildning.

Övergripande kunde frågorna delas upp i några teman:

- De utdragna och krångliga tillståndsprocesserna – hur skall dessa kunna förenklas, förkortas och anpassas till dagens situation?
- Vattenbrukets klassning som areell näring – om och när?
- Konkurrenshämmande hinder för svensk vattenbruksproduktion och svenska vattenbruksprodukter – vad görs?
- Inkonsekvensen kring bränsleskatten som drabbar vattenbruket – vad händer?
- Miljöersättning för blå fånggrödor – kommer det att bli verklighet?
- Regelverken kring tillståndsgivningen för fiskodling som baseras på foderförbrukning istället för faktiska utsläppen av näringsämnen – när kommer detta att ändras?
- Implementering av ny havs- och landbaserad teknologi för fiskodling samt kompensationsodling för upptag av näringsämnen – om och när kommer regelverk att anpassas till dagens och framtidens odlingssystem? Den befintliga lagstiftningen och tillståndsgivningen går inte i takt med och främjar utvecklingen av de nya havs- och landbaserade odlingsteknikerna som innebär minskade utsläpp.

Dessa frågor hade i förväg formulerats av föredragshållarna:

Frågor från Gårdsfisk (Johan Ljungqvist & Mikael Olenmark; <http://www.gardsfisk.se>):

- Det sägs finnas en önskan om ett växande vattenbruk i Sverige men hur ska vi nå en samsyn på vattenbruket? Tillståndsprövningar varierar i olika kommuner. Kompetensen varierar kraftigt beroende på handläggare. Bästa möjliga teknik bör användas för att minimera miljöpåverkan. Omvärldsanalyser och bedömningar från myndigheter i ansökningsprocesser gynnar inte vattenbruket.
- Hur kan vattenbruket vara den enda näringen där det förbises att restströmmar går rakt ut i våra recipienter? Kväve, fosfor medicinrester etc släpps ofta bara rakt ut.
- Hur ska satsningar på vattenbruket faktiskt leda till en ökad produktion?

Frågor från Marin Biogas AB (Fredrik Norén; <http://www.marinbiogas.se>):

- Vad hindrar att genomföra ett regelverk kring kompensatorisk kväveupptag med blå fånggrödor i dag?
- Kan skatt på fossilt framställt konstgödsel finansiera blå fånggrödor som förnyelsebart alternativt?

Frågor från Svensk Skaldjursodling Producentorganisation och Scanfjord Mollösund AB (Anders Granhed; <http://www.scanfjord.se>):

- Det genomfördes 1/7 2015 en ändring av lagen på skatt på energi som drabbat vattenbruket i Sverige. Jordbruksverket har 23/9 2015 i en hemställan till Regeringskansliet begärt en ändring av lagen så att vattenbruket åter beviljas skattefrihet på bränslen till skepp och båtar som används i produktionen. I våra konkurrentländer i EU samt Norge råder skattefrihet. Vid nyåret 2016 genomfördes dessutom en generell höjning av skatten på bränslen, detta tillsammans med ett sjunkande oljepris betyder att Svenskt vattenbruk i dagsläget har nära 3 gånger så höga kostnader för drivmedel som våra konkurrenter i t.ex. Holland och Danmark. När skall problemet få en lösning?
- Våra areella näringar såsom t. ex jordbruk, yrkesfiske, skogsbruk med flera har en starkare position i för hållande till strandskyddet med mera. Vattenbruket borde tillhöra de areella näringarna och vår mening är att det endast finns historisk förklaring till att så inte är fallet. Hur skall arbetet med att få till stånd en ändring av regelverket igångsättas och genomföras?

Frågor från De Recirkulerande Vattenbrukarna Sverige Ekon. förening (Ola Öberg; <http://svenskfiskodling.se>):

- Odlingstillstånd. Vi vill ha möjlighet att omvandla odlingstillstånd baserade på använd mängd foder till tillstånd baserade på utsläppta närsalter, enligt dansk modell, där myndigheterna räknade om befintliga tillstånd. det ger oss ett incitament att utveckla tekniken, eftersom vi kan odla mer fisk om reningen är effektivare. Som det är nu så är vi låsta vid foderanvändningstak i tillstånden och har ingen ekonomisk anledning att försöka förbättra tekniken. Vi som recirkulerar tar ju hand om slammet och vi har krav på oss att regelbundet analysera utsläppt vatten, så går det att göra så i Danmark bör det väl kunna gå i Sverige också. I samband med det vill vi ha en ändring i miljöbalken där gränsen för anmälningspliktig verksamhet ändras från 40 ton foderanvändning per år till vad 40 ton foderanvändning i en öppen kasse motsvarar i utsläpp av fosfor, kväve och BOD. Detta skulle öka intresset markant för recirkulerande odling.
- Slam. Vi producerar ett slam som innehåller de fraktioner i fiskfodret som fisken inte utnyttjar. Vi vill att det slammet klassas som godkänt för att sprida på åkrar, förutsatt att vi använder foder som deklarerats uppfylla EUs krav på djurfoder.
- En fråga av övergripande natur är hur det kommer sig att alla krav om miljö, djuretik, arbetsförhållanden och skattetryck som Sverige så fint ställt upp på svenska producenter inte återspeglas i hur svenska konsumenter agerar. Hur kan så stor del av maten vi äter vara producerad utan de svenska kraven = hur kan det vara tillåtet att

importera mat som producerats med lägre produktionskrav? Betyder det att svenska konsumenter protesterar mot de svenska produktionskraven? Inte ens i offentlig upphandling, som ju är skattefinansierad, gynnas de svenska kraven. Betyder det att svenska offentliga organ har rätt att handla mat som inte uppfyller svenska krav på produktionen? Det borde vara förbjudet.”

Frågor från Matfiskodlarna (Daniel Wikberg, Olof Karlsson; <http://www.matfiskodlarna.se>):

- Kort bakgrund: Handläggningstiden hos bl.a. MPD i Västernorrland är oerhört utdragen, och det gäller inte bara vattenbruksföretagande utan alla ansökningar som klassas som miljöfarlig verksamhet. Alla berörda aktörer är förlorare på en utdragen tillståndsprocess. Fråga: När ska det tilldelas resurser så att MPD ska kunna handlägga och besluta om tillstånd för verksamhet som klassas som miljöfarlig.
- Kort bakgrund: Jordbruksverket har ansökt om att Sverige ska fortsätta ha tilläggsgarantier för BKD (bakteriell njurinflammation) i inlandet. SVJ har haft ett utrotningsprogram som inte gett resultat. Inte heller kan det påvisas en ökad dödlighet i fiskodlingarna, det är inte fastställt om det är odlad eller vild fisk som är ”smittobärare” och det ända mätbara resultatet av utrotningsprogrammet är oerhörda ekonomiska förluster odlaren. Inget annat land i EU driver utrotningsprogram. Fråga: a) varför ska Sverige fortsätta med ett verkningsslöst utrotningsprogram. B) varför ersätts inte de enskilda odlarna för sin ekonomiska skada?

Frågor från Akvafuture AB (Anders Naess och Anders Granhed; <http://www.akvafuture.com>)

1 Vi er opptatt av om Svenske myndigheter er villige til å ta i bruk ny teknologi for en større produksjon av laks i kompakte lukkede anlegg med multitroft akvakultur i kombinasjon med blåskjell og makroalger. En slik multitrof produksjon vil kunne redusere nitrogen til et lavest mulig nivå. Vi har teknologien som kan passe for Sverige og ønsker å benytte et krevende norsk regelverket for en etablering av lakseproduksjon i Sverige i et samarbeid med svenske aktører (Scanfjord, Göteborgs universitet etc). Vi har nå gjennomført innledende tester sammen med Scanfjord og GU i Mollösund, og planlegger en videreutvikling av dette, og deretter en kommersiell storskala produksjon. Kan vi forvente at svenske myndigheter legger til rette for dette med gode nok rammevilkår?

2. Hva vil begrense produksjonen - er dette mengde fiskefôr per år? I så fall, hvilke begrensninger til produksjonsvolum vil det ligge for en tillatelse i Sverige?

Här följer en sammanfattning av inläggen under debatten

Emma Nohrén (Mp):

- Ser stora möjligheter med vattenbruket som en del av landsbygdsutveckling
- Vattenbruket ska främjas, men vi ska inte upprepa andra länders misstag
- Lagstiftningen är i otakt
- Vad är hållbart vattenbruk? Inte bidra till spridning av främmande organismer och övergödning
- Tycker inte att det är bra att det är 40 ton foder som begränsar för odlaren och inte vad som faktiskt släpps ut från odlingen i form av näringsämnen som är avgörande.
- Vattenbruket bör komma in mer i den nationella maritima strategin

- Finns mycket information och kunskapsunderlag som redan är producerat och som tjänstemän på kommuner, regioner samt bransch etc. kan ta till sig (samlat bland annat på Jordbruksverket; www.svensktvattenbruk.se, Nationellt kompetenscentrum för vattenbruk; www.nkfv.se samt på Vattenbrukscentrum Väst; www.vbcv.science.gu.se)
- Näringsenheten kan bli bättre – de måste själva marknadsföra sig och uppmärksamma politiker om viktiga frågor.
- Ursprungsmärkning av svenskodlad fisk o skaldjur på restaurang kan vara en början för att marknadsföra odlade svenska produkter

Jan-Olof Larsson (S):

- Framhåll miljöomöjligheterna med vattenbruk
- I budgeten likställs vattenbruket med andra areella näringar men ej i lagstiftningen när det gäller strandskydd, bygglov mm.
- Kommunerna äger många av planeringsfrågorna för vattenbruksverksamhet och kan påverka så att det avsätts områden, se möjligheterna med detta på kommunnivå. Vi har både mark och vatten för mer vattenbruk
- Miljöersättning för blå fånggrödor är ett mycket bra förslag, S arbetar för detta och har som enda parti avsatt pengar i sin budget för detta. Men viktigt att kunna få bärkraftighet i längden
- Bränsleskatten som drabbar vattenbruket ett misstag som håller på att rättas till, kan tidigast ändras i december
- Näringsenheten behöver gå samman och ena sig
- BKD-frågan håller på att lösas

Lars Tysklind (L):

- Ser en stor potential med vattenbruket. Nu finns en handlingsplan som behöver konkretiseras. Genomför handlingsplanen systematiskt och i rätt ordning
- Viktigt med fungerande processer där näring, myndigheter och forskning behöver gå i takt
- Tillståndsprocesserna är ej anpassade till dagens situation, det är ett generellt problem för många näringar, inte bara vattenbruket
- Principen att förorenaren skall betala bör gälla i frågan om miljöersättning – den som gör rätt ska vara vinnaren.
- Konkurrenskraft och lönsamhet viktigt, marknadsfrågorna behöver lyftas när det gäller svenska vattenbruksprodukter
- Viktigt att påverka konsumentattityder
- Vattenbruksprodukter är en del av svensk livsmedelsproduktion. Detta är inte alls tillräckligt framlyft inom Livsmedelsstrategin

Jesper Skalberg Karlsson (M):

- Stor potential i de blå och gröna näringarna
- Svenska livsmedel hållbart odlade behöver ta betalt för mervärden, Jämför med svenskt kött där konsumenten nu väljer detta framför import även om det kostar något mer
- Viktigt med regelförenklingar och rättvis beskattning
- Använd den internationella arenan för miljöfrågor

Övriga inlägg:

Anders Carlberg, VGR:

- Gamla synder präglar regelverken, finns det en strategi att ändra det?
- Samhället har en jätteuppgift att stötta en liten näring som vattenbruket
- Samverkan i kunskapsplattformar framgångsrikt, exemplet Vattenbrukscentrum Väst som stöttats av regionen
- Branschen är splittrad, hur kommer det sig?

Inlägg Adam Johansson, SJV

- Angående vattenbruk som en areell näring, krävs en ändring i miljöbalken. Jordbruksverket har lyft frågan om vattenbruk som areell näring bland annat inom ramen för regelförenklingsuppdraget 2011 och arbetet inom Strandskyddsdelegationen, som avslutades vid årsskiftet 2015/2016. Det är Näringsdepartementet som sitter på frågan och just nu arbetas det inte med frågan.
- Målet med Strandskyddsdelegationens arbete var att harmonisera och effektivisera tillämpningen av strandskyddsreglerna och i förlängningen skapa legitimitet för regelverket.
- En möjlighet att synliggöra och lyfta vattenbruket är att kommuner i sina ÖP, översiktsplaner, pekar ut möjliga områden för vattenbruk och även identifierar LIS-områden. Detta kan med fördel göras i samverkan mellan flera kommuner och medel finns att söka till detta inom havs- och fiskeriprogrammet.
- Ett enhetligt dokument för tillståndsansökning som alla LST har tagits fram av Jordbruksverket i samverkan med LST är nästan färdigt.

Replik Josef Nygren, Matfiskodlarna

Förr fanns Vattenbrukarnas Riksförbund som paraplyorganisation, nu är odlarna uppdelade i mindre organisationer som arbetar individuellt med saluföring av produkter. Matfiskodlarna bildades för att ta tillvara på dess intressen.

Replik Anders Granhed, SSPO:

Var tidigare medlem i VRF men SSPO bildades och valde en egen väg

Replik Ola Öberg, Recirk. Odlarna ek. för.:

Branschen saknar resurser för att arbeta med synlighet och påverkansarbete

Inlägg Fredrik Norén, Marin Biogas AB:

Viktigt att skapa förståelse hos beslutsfattare att all verksamhet har påverkan på miljön. Att vattenbruket skulle ha nollpåverkan är inte rimligt, behöver accepteras en rimlig påverkan på miljön.

Inlägg från 17/3 från Eva Jansson, SVA, ang BKD-synpunkt från Matfiskodlarna om kostsamt och resultatlöst utrotningsprogram:

BKD (Bacterial Kidney Disease, svenskt namn Bakteriell njurinflammation) kan orsaka sjukdom och dödlighet hos laxfisk. Sjukdomen påvisades i Sverige för första gången i mitten på 1980-talet och sedan dess genomförs regelbundna ”screeningar” i fiskodlingar och hos återvandrande vildlevande lax och öring inom det nationella kompensationsodlingsprogrammet. En regelbunden övervakning är det enda sättet att kontrollera sjukdomen då det varken finns funktionell behandling eller ett vaccin. Ca 3000 laxfiskar undersöks årligen avseende BKD och endast ett fåtal odlingar har varit drabbade de senaste åren. SVA har nyligen genomfört en mindre studie av förekomsten av BKD hos vildfisk i anslutning till kassodlingar där BKD smitta tidigare konstaterats. Undersökningen

visar att smittan finns hos den vilda fisken i det aktuella vattendraget, men smitt-nivån bedöms vara låg. I nuläget har vi därför möjlighet att kontrollera BKD. Sjukdomen utvecklas långsamt. Om inte övervakningen fortsätter kan den efter ett antal år ge allvarliga konsekvenser.

AVSLUTNING

Konferensen avslutades med sammanfattande ord och tack från arrangörerna till alla som bidragit till innehållet i konferensen.